

Ludányi Zsófia

Három új helyesírási munkafüzetéről

Cs. Nagy Lajos

A tulajdonnevek helyesírása. Munkafüzet a különböző típusú nevek, címek írásához

TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2018. 48 OLDAL

Hangjelölési munkafüzet. Feladatok helyesírásunk alapelveinek gyakorlásához

TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2018. 48 OLDAL

Egybeírás és különírás munkafüzet. Feladatok az egyszerű és az összetett szavak helyesírásához

TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2018. 48. OLDAL

Az anyanyelvi nevelés egyik fontos összetevője – minden iskolafokon – a helyesírás tanítása és tanulása (Antalné Szabó 2008), az életben való boldogulás egyik feltétele a helyesírási szabályok megfelelő alkalmazása. Cs. Nagy Lajos három helyesírási munkafüzete ebben igyekszik segítséget nyújtani – elsősorban a középiskolás korosztály számára.

A helyesírási készségeket fejlesztő kiadványok sorát Cs. Nagy Lajos számos, általános és középiskolásoknak, valamint a felsőoktatásban tanulóknak szánt helyesírási gyakorlókönyvvel gazdagította. A nyolcvanas évek végén jelent meg a *Helyesírási gyakorlókönyv*, amely középiskolások, illetve főiskolai és egyetemi hallgatók számára készült összefoglaló munka (Cs. Nagy 1989). Egyszerűsített változata, az *Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv* az általános iskolás korosztályt (3–8. osztály) célozta meg (Cs. Nagy 1990).

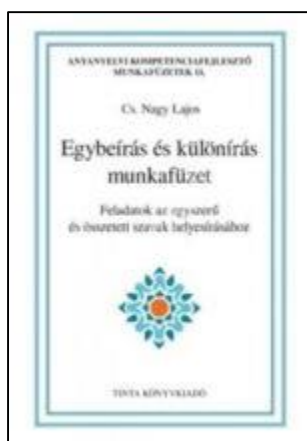
A Tinta Könyvkiadó az *Anyanyelvi kompetenciafejlesztő munkafüzetek* sorozatának 9., 10. és 11. köteteként adta ki a tulajdonnevek helyesírásával, a hangjelöléssel és a különírás-egybeírás területeivel foglalkozó köteteket. Mindhárom munkafüzet *A magyar helyesírás szabályainak* 12. kiadásán alapszik. Noha a felsorolt helyesírási témakörök mindegyikében történtek változások, egyik sem jelentős mértékű, inkább csak kisebb módosításokról van szó (például az ingadozó kiejtésű *h* végű szavak *-va/-ve*, *-vá/-vé* ragos alakjainak vagylagossá tétele a hangjelölés területén [*méhvel* ~ *méhhel*]; a többszörös összetételek írására vonatkozó szótagszámlálás szabályának változása az *-i* képzőt illetően; vagy a tárgynevek mint új tulajdonnévtípus megjelenése). Mindhárom kötet felhívja a figyelmet a 12. kiadás változásaira az érintett feladatok száma mellett található csillaggal.

A *tulajdonnevek helyesírása* című munkafüzet az akadémiai helyesírási szabályzat felépítését követi. Az 1. fejezet a kis és nagy kezdőbetűk írásmódját gyakoroltatja (AkH. 142–151.), a 2. fejezet számos alfejezete az egyes tulajdonnévtípusok írásmódját érintő feladatsorokat kínál. A munkafüzet sorra veszi a személynevek (2.1., AkH. 153–169.), az állatnevek (2.2., AkH. 170.), a tárgynevek (2.3., AkH. 171.), a földrajzi nevek (2.4., AkH. 172–183.), a csillagászati nevek (2.5., AkH. 184–185.), az intézménynevek (2.6., AkH. 186–192.), a kitüntetések és díjak nevének (2.8., AkH. 195.) és a címeknek (2.9., AkH. 196–200.) a helyesírási kérdéseit. Egy feladat erejéig a tulajdonnevek köznevesülésére is kitér a munkafüzet (2.10., AkH. 201.). A záró, 3. fejezet az idegen tulajdonnevek írásmódjával foglalkozik (AkH. 207–211., 214–217.). A kötet végén megtalálható az egyes feladatok megoldókulcsa.

Hasonlóan az előző kötethez, a *Hangjelölési munkafüzet* is az AkH. felépítését követi, az egyes fejezetek címei megegyeznek *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadásának a fejezetcímeivel. Az első – és egyben a legterjedelmesebb – fejezet a kiejtés szerinti írásmóddal foglalkozik (AkH. 18–47.), majd a szóelemző írásmóddal kapcsolatos gyakorlatok következnek (2. fejezet, AkH. 49–74.) Ezt követi egy-egy rövid fejezet a hagyományos (3., AkH. 85–90.) és az egyszerűsítő írásmód (4., AkH. 91–93.) gyakorlására szolgáló feladatokkal. A munkafüzet utolsó (5.) fejezete komplex feladatokat tartalmaz, amelyek a korábban tanult négy helyesírási alapelv felismerését, gyakoroltatását célozzák meg. A munkafüzet függeléke a megoldásokat is tartalmazza, amely az önellenőrzést és ezáltal az önálló tanulást is lehetővé teszi.

A helyesírás és a helyesírás-tanítás egyik legproblematisabb területét az egybeírás-különírás egyes kérdéskörei jelentik. A harmadik vizsgált kötet, az *Egybeírás és különírás munkafüzet* ebben kíván segítséget nyújtani azoknak, akik szeretnék ezen a területen elmélyíteni a tudásukat. Hasonlóan az előzőekben ismertetett két könyvhöz, a munkafüzet feladatai a helyesírási szabályzat felépítését követik, a szabályzat által használt fejezetcímeket felhasználva.

A kötet egy rövid bevezető fejezettel indul (1. *A szókapcsolatok típusai*), amely a különírás-egybeírás szabályainak elsajátításához feltétlenül szükséges grammatikai tudnivalókat ismerteti és gyakoroltatja. Az ezt követő három fejezet azokat az okokat veszi sorra, amelyek az egybeírás forrásai lehetnek: a jelentésváltozás (2., AkH. 95–108.), az alaki jelöletlenség (3., AkH. 109–113.), valamint az íráshagyomány (ez utóbbi nem csupán az egybe-, hanem a különírás forrása is lehet, ahogy a fejezet címe is jelzi [4., AkH. 115–133., 134–138.]). Az utolsó fejezet a többszörös összetételek helyesírásával

foglalkozik (5., AkH. 139–141.), a szótagszámlálás szabályának és – a 11. kiadás terminusát használva – a különféle mozgószabályoknak a megértésére és alkalmazására helyezi a hangsúlyt. A kötetet – a korábban megszokottakhoz hasonlóan – a feladatok megoldásai zárják.

A kötetek mindegyike olyan példákat tartalmaz – ahogy a szerző az előszóban felhívja erre a figyelmet –, amelyek a helyesírási szabályzat szótári részében nem találhatók meg, így segítve a tanulók analógiafelismerési képességének a fejlődését. Olykor kevésbé közkeletű példák is előfordulnak, amelyek jelentése a megcélzott korosztály számára kevésbé ismert (például: *revű, rézsű, csepű*, de e sorok írójának saját tapasztalatai alapján az elsőéves tanító szakos hallgatók a *zrí* szót sem ismerték), ez nem kell, hogy problémát jelentsen: a találekony pedagógus szókinccsfejlesztési gyakorlattá fejlesztheti tovább a feladatokat azáltal, hogy közösen vagy egyénileg utánanéznek a kérdéses szavak jelentésének az értelmező, a táj- és a szlengszótárakban.

Az anyanyelvi nevelés különféle területei közti integrációt segítik az olyan feladatok, amelyek a helyesírás-tanításon keresztül érintik az anyanyelv-tanítás egyéb témaköreit is. A *Hangjelölés munkafüzet* 1.2.1. fejezetének (*Magánhangzók a toldalékokban*) egyik feladata például úgy gyakoroltatja a magánhangzók időtartamának a helyesírását, hogy pótolni kell az ismert és kevésbé ismert szólásokban, közmondásokban a hiányzó magánhangzót. Mivel kevésbé közkeletű frazémák is előfordulnak a példák közt, a feladat instrukciója további nyelvészeti segédeszközök, szólás- és közmondástárak használatát javasolja. Az integrációs szemléletmód nem csupán az anyanyelvi nevelés különféle területeire terjed ki, hanem a közoktatás egyéb műveltségterületeihez, tantárgyaihoz való kapcsolódásra is törekszik. Például a *Hangjelölés* kötet 3. fejezetének a hagyományos (régies) írásmódú családnevek helyesírását gyakoroltató feladata azt is kéri a diákoktól, hogy keressenek az interneten olyan híres személyeket, akik a feladatban szereplő családneveket viselik (így kapcsolódva például a történelemhez), egyúttal felhívja a figyelmet arra, hogy az ilyen típusú családneveknek többféle hivatalos névváltozata is létezhet.

A helyesírási gyakorlás feladattípusait tekintve mindhárom kötetről elmondhatjuk, hogy az egyszerű, mechanikus gyakorlatoktól kezdve a kreatív-produktív feladatokon át egészen a játékokig számos feladattípussal találkozhatunk (Adamikné Jászó 2001: 254). A mechanikus gyakorlatok között megtalálhatók az egyszerű pótlásos feladatok (például szó végi rövid vagy hosszú *i/í, u/ú, ü/ű* pótlása); kiegészítések (például tőszók kiegészítése bizonyos toldaléktípusokkal az alakőrző és az alakváltoztató tövek felismerésének a gyakorlására), illetve különféle helyettesítések (például a csupa nagybetűvel leírt különféle tulajdonnévtípusok vagy teljesen egybeírt mondatok leírása a helyesírási normának megfelelően). Mindemellett sok produktív feladatot is találunk a kötetekben, továbbá számos, gyűjtőmunkát igénylő gyakorlatot is. A tanulóknak példát kell keresniük olyan szavakra, amelyek köznevek és tulajdonnevek is lehetnek, vagy az adott földrajzinev-típusokhoz (*Duna folyó, Bükk hegység*) hasonló szerkezetű földrajzi nevet kell gyűjteniük a térképről. Jól fejleszti a mintafelismerést, az analógiás készséget az a feladat, amely a többszörös összetételek bizonyos típusaira vonatkozó (az AkH.¹¹ által mozgószabályoknak nevezett) helyesírási szabályokat gyakoroltatja oly módon, hogy a diákoknak képletszerűen, betűkkel felírt típusokra kell 5-5 példát írniuk: $A B + C \rightarrow AB-C$, *élő állat +*

felhozatal → *élőállat-felhozatal* [AkH. 141. b)]. Egy másik, gyakori produktív feladattípus, amely megadott helyesírású szavakkal való mondatok alkotását kéri. Így gyakoroltatja a munkafüzet például a kétféleképpen is írható földrajzi neveket (*Maros-híd* 'a Maros folyón átvezető híd' – *Maros híd* 'Maros nevű híd'), vagy az egymástól csak egy betűben eltérő szópárok helyesírását (*kedvel* – *kedvvel*). A jelentésváltozás mint az egybeírás forrása is hatékonyan tanítható ezzel a feladattípussal (*magyartanár* – *magyar tanár*, *barátfüle* – *barát füle*). A mondatba foglalás a határozószók / határozószói névmások és igekötők elkülönítésében is segíthet (például *hozzám*, *beléd*, *ide*).

A meglévő ismeretek rendszerezését segítik a munkafüzetek táblázatos feladattípusai, ahol a felsorolt szavakat, szó szerkezeteket kell csoportosítani bizonyos szempontok alapján: például az alárendelő szókapcsolatokat és szóösszetételeket (alanyos, minőségjelzős, mennyiségjelzős), vagy a felsorolt szavakat kell besorolni a megfelelő kategóriába annak alapján, hogy a helyesírási alapelvek közül a kiejtés, a szóelemzés, az egyszerűsítés vagy a hagyomány elve érvényesül bennük. A produktív feladatok közé tartoznak a transzformációs feladatok is, ahol a tanulóknak a megadott szavakat valamilyen formájúra kell átalakítani, ezekre különösen a hangjelöléssel foglalkozó munkafüzetben találunk sok példát: közismert idegen szavak átalakítása *-ikus*, *-ista*, *-izmus* képzős származékokká (*szláv* > *szlavista*, *hellén* > *hellenizmus*); vagy a gyakori hibaforrásul szolgáló *nő*, *lő*, *sző*, *rí*, *ró* igék általános ragozású, kijelentő és felszólító módú alakjainak megadása (például *rész*, *szőtök*, *ríjál*, *lőjete*). A játékos feladatok közül a helyesírási totó mindhárom kötet kedvelt feladattípusa, a kitöltendő „szelvények” általában az egyes fejezetek vagy alfejezetek végén található.

Ahol lehetőség nyílik rá, a szerző épít a humor alkalmazhatóságára a helyesírás-tanításban. Jó példa erre az *Egybeírás-különírás munkafüzet*nek a 4.1.1. b) feladata, amely az *-ó/-ő* képzős melléknévi igenévi jelzős alakulatok írásmódjával foglalkozik. A tanulóknak le kell rajzolniuk, mit jelent a *sétáló utca* és a *sétálóutca*, a *dohányzó asztal* és a *dohányzóasztal*. A gyakorlat az abszurd humor eszközével hívja fel a figyelmet arra, hogy az ilyen típusú alakulatok különírt formája egészen mást, a valóságban nem létező dolgot jelent (1. ábra).

1. ábra

Egy lehetséges megoldás az Egybeírás és különírás munkafüzet 4.1.1. b) feladatára (1)

Végezetül néhány, a kötetek lényegét nem érintő apró megjegyzés következik. A *Hangjelölés munkafüzet* utolsó feladatában, egy helyesírási totóban három lehetőség közül kell kiválasztani a normatív helyesírásút, ezek egyike az *irtat* – **irttat* – **irtat* hármás. Nyilvánvalóan az *irt* ige műveltetőige-képzős alakjára gondol a szerző, és jelöli meg a megoldókulcsban az *irtat* alakot helyesként. Ugyanakkor joggal merülhet fel a diákokban, hogy az *irtat* alak nem lehet-e helyes az *ír* ige befejezett melléknévi igenévi alakjának tárgyeseteként (*nem az olvasottat, hanem az irtat*). Noha a valós nyelvhasználatban ritkán mondunk ilyet, a félreértések elkerülése végett mégis érdemes lett volna a feladatban felhívni a figyelmet arra, hogy az 'elpusztít' jelentésű ige származékára gondol a szerző.

A *Hangjelölési munkafüzet* 41. oldalán található táblázat fejlécében *Msh-hasonulás*, *Msh-rövidülés* stb. szerepel. Bár ezeknek a közkeletű rövidítéseknek nincs kodifikált írásmódjuk (nem tartalmazza őket sem az OH., sem a MHSz.), a rövidítések írásszokásának inkább megfelelő alakok a pontra végződő *mgh.*, *msh*. A pontot pedig összetételekben sem hagyjuk el az AkH. 283. pontja alapján. Ennek megfelelően inkább a *msh.-hasonulás*, *msh.-rövidülés* formák javasolhatók.

A *tulajdonnevek helyesírása* című munkafüzet 2.1.3. a) feladatában csoportosítani kell az utóneveket aszerint, hogy kettős névről vagy összetett névről van szó. Mivel ezek között több szokatlan, újszerű összetett keresztnév is található (például *Emmaróza, Rózamari*), amelyről talán nem is hallottak még a tanulók, érdemes felhívni a figyelmüket az anyakönyveztetető utónevek hivatalos forrására az MTA Nyelvtudományi Intézetének honlapján (2), illetve az ugyanott elérhető Utónévportálra (3), amely egyéb hasznos információkat ad meg az egyes nevekről (például eredet, jelentés, gyakoriság, szótagszám, rokon nevek).

Ugyanennek a kötetnek a 39. oldalán, az idegen tulajdonnevek írásmódjával kapcsolatos feladatok instrukcióit érdemes kissé alaposabban megvizsgálni. A 3.1. feladat b) része – összhangban az előszóban írtakkal, miszerint a munkafüzet célja a helyesírási szabályok kommunikációs helyzetnek megfelelő alkalmazása – azt kérdezi a diákoktól: „Melyik alakot mikor célszerű használni? Indokold meg a választásodat!” A megoldókulcs megadja, hogy a hagyományos magyar elnevezések (*Kolozsvár, Pozsony*) helyett a forrásnyelvi *Cluj-Napoca, Bratislava* alakokat a földrajztudományban, a szakirodalomban, az idegenforgalomban és a postai forgalomban szokás használni. Ugyanennek a feladatnak az a) része így szól: „Melyik a helyes alak?”, a példák pedig: *Marx Károly* vagy *Karl Marx, Verne Gyula* vagy *Jules Verne* stb. Míg a b) rész instrukciója – igen helyeselhető módon – rávilágít arra, hogy az egyes alakváltozatok (forrásnyelv szerinti és magyaros írásmód) közti választás a szituáció, a szövegtípus, a kommunikációs cél függvénye, addig a b) rész instrukciója figyelmen kívül hagyja ezt, megfogalmazása túlságosan leegyszerűsítő. Hiszen attól még, hogy a latin betűs írású nyelvekből átvett személynevek közül néhány nagy történelmi vagy irodalmi múltú és közismert nevet hagyományos megmagyarosodott formájában használunk, az korántsem jelenti azt, hogy csak a *Verne Gyula* a „helyes”, és a *Jules Verne* forma „helytelen” lenne – márpedig az instrukcióból akár erre a következtetésre is juthatnak a diákok. A feladat utasítását mindenképpen szükséges árnyalni a munkafüzetet használó pedagógusnak.

Mindezek a kisebb kiegészítések, kritikai megjegyzések azonban semmit sem vonnak le a kötetek értékéből. A feladatok kidolgozásánál a szerzőt egyaránt a lényeg megragadása, az átláthatóság és a didaktikai szempontok vezérelték, így nem csupán a megcélzott középiskolás korosztály forgathatja haszonnal a munkafüzeteket, hanem a főiskolai, az egyetemi hallgatók oktatásában is fontos szerepet játszhatnak. E sorok szerzője például az elsőéves tanító szakos hallgatók helyesírás-oktatásában használja kötelező tananyagként. A magas színvonalú, változatos feladatokból álló kötetek nem csupán tanulóknak, felsőoktatási hallgatóknak és pedagógusoknak ajánlhatók, hanem bárkinek, aki szeretné felfrissíteni, elmélyíteni helyesírási ismereteit.

Irodalom

- Adamikné Jászó Anna 2001. *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségig*. Trezor Kiadó. Budapest.
- AkH. = Magyar Tudományos Akadémia 2015. *A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Antalné Szabó Ágnes 2008. A helyesírási kultúra fejlesztésének régi-új technikái. *Anyanyelv-pedagógia* 3–4. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=109> (2018. szeptember 15.)
- Cs. Nagy Lajos 1989. *Helyesírási gyakorlókönyv*. Magyar Eszperantó Szövetség. Budapest.
- Cs. Nagy Lajos 1990. *Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv*. Trezor Kiadó. Budapest.
- MHSz. = Tóth Etelka (szerk.) 2017. *Magyar helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- OH. = Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás*. Osiris Kiadó. Budapest.

- (1) Immortalis blog. 2010. szeptember 9-i bejegyzés. https://immortalis.blog.hu/2010/09/27/setalo_ut (2018. szeptember 15.)
- (2) Az MTA Nyelvtudományi Intézete által anyakönyvi bejegyzésre alkalmasnak minősített utónevek jegyzéke: női nevek. <http://www.nytud.mta.hu/oszt/nyelvmuvelo/utonevek/osszesnoi.pdf> (2018. szeptember 15.)
- (3) MTA Nyelvtudományi Intézet. Utónévkereső portál. <http://corpus.nytud.hu/utonevkereso> (2018. szeptember 15.)

Ludányi, Zsófia: Three new spelling workbooks

Az írás szerzőjéről

Ludányi Zsófia

egyetemi adjunktus
Eszterházy Károly Egyetem
Magyar Nyelvészeti Tanszék, Eger

tudományos munkatárs
MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest

[ludanyi.zsofia\[kukac\]uni-eszterhazy.hu](mailto:ludanyi.zsofia[kukac]uni-eszterhazy.hu)